

***Epistola către Evrei:
Sfătuirea unei biserici atrase de apostazie***

De-a lungul timpului, Epistola către Evrei a constituit o mare încurajare și un bun prilej de meditație pentru toate generațiile de creștini, prin încurajarea adusă celor îndoielnici, prin avertizări și sfătuire, prin învățatură teologică despre legământul cel nou (al lui Hristos). Ca profunzime și complexitate teologică este, probabil, egalată doar de Epistola către Romani (și, într-adevăr, include multe din metodele și temele acesteia, cum ar fi: folosește numeroase citate din VT, explică rolul Legii dar și realitatea depășirii ei prin legământul lui Hristos, importanța credinței și dragostei etc.). Spre deosebire de Epistola către romani, însă, Epistola către evrei a stârnit o mulțime de controverse.

Autorul ei nu se prezintă în nici un fel, deși dă de înțeles că se află în cercul de colaboratori ai lui Pavel (îl cunoaște pe Timotei, vorbește despre eliberarea din închisoare, despre frații din Italia). Scrie într-un stil cult, diferit de al lui Pavel și foarte bine organizat, dar este plin de idei pauline. Ca urmare, Părinții Bisericii au oscilat mult între afirmarea pe față a lui Pavel ca autor al scrisorii sau propunerea de alte diverse alternative (cu siguranță, scrisoarea nu era anonimă pentru primii destinatari, dar, datorită secretului păstrat, autorul a rămas necunoscut pentru cititorii de mai târziu).

Teologia ei, de asemeni, a generat dezbatere aprinsă. Dincolo de demonstrația elaborată a superiorității lui Hristos față de vechiul legământ mosaic și față de preoția levitică, ea a ridicat întrebări serioase cu privire la soarta creștinilor care au cedat presiunii, în timpul persecuțiilor, dar care, mai târziu, au venit cu pocăință și cerere de iertare (cf. Evrei, 6:4-8; 10).

Prin toate acestea – și prin multe alte trăsături, ea conține unul din cele mai captivante mesaje ale NT.

Scurt istoric

Epistola era cunoscută de toate Bisericile dar, în timp ce fusese acceptată în Bisericile răsăritene încă din secolul doi, în Bisericile vestice a fost acceptată oficial în 367 când, în urma scrisorii lui Atanasius, Vestul și Estul au căzut de acord să accepte Apocalipsa și Epistola către evrei, chiar dacă interpretările teologice asupra unor texte dificile, erau diferite.¹

Pe ansamblu, epistola are caracteristicile unui tratat teologic bine gândit ce cuprinde numeroase îndemnuri și avertizări cu privire la viața creștină, precum și un argument complex privitor la superioritatea în sine, ca ființă, și ca slujire mediatoare (ca jertfă, ca mare preot, ca profet, ca mântuitor) a lui Isus Hristos față de toate paralelele posibile din VT. Teologia scrisorii dovedește apropieri remarcabile față de gândirea apologetilor iudei eleniști prezentați de Luca în Luca-Fapte (cf. discursul lui Ștefan din Fapte 9), și, de asemeni, față de gândirea lui Pavel (Romani, Galateni, 2 Corinteni).

Genul literar

Ambiguitatea genului literar este ușor de observat. Deși se încheie cu salutări finale și benedicție pastorală, ca o veritabilă scrisoare (cf. 13:22-25 „Vă rog, fraților, să primiți bine acest cuvânt de sfătuire,² căci v-am scris pe scurt... Spuneți sănătate tuturor mai marilor voștri și tuturor sfinților. Cei din Italia vă trimit sănătate. Harul să fie cu voi cu toți! Amin”), Epistola către evrei nu începe ca o scrisoare (nu are *praescriptio*, *adscriptio*, *salutatio* etc.) ci, mai degrabă, ca un discurs, ca o

---

¹ Bisericile din Est interpretau că Evrei 6 și 10 se referă la pierderea mântuirii în caz de păcat sau apostazie. Bisericile din Vest, care avuseseră multe persecuții și lepădări de credință, erau gata să acorde iertarea celor care se întorceau în Biserică pocăiți, și, deci, nu credeau că aici este vorba de pierderea iremediabilă a mântuirii.

² Gr. *paraklesis*.

predică (1:1-4 etc.). De fapt, așa cum s-a văzut, în final, ea chiar se numeste pe sine o „sfățuire”, adică o *paraklesis*, o îndemnare prin viu grai.

Deși nu sunt neapărat decisive, se poate vorbi de mai multe evidențe ale oralității, cum ar fi: folosirea repetată a persoanei întâi plural (identificare cu auditoriul), a imperativului la plural persoana a doua (îndemnuri puternice față de un auditoriu real, prezent, cf. Evr. 2:5; 5:11; 6:9; 8:1; 9:5; 11:32), precizări tipice unei cuvântări (5.11: „avem multe de zis...”; 8:1, „punctul cel mai însemnat al celor spuse este...” etc.), figuri de stil tipice unui discurs oral (11:32 este menit, astfel, să încheie o enumerare supusă rigorilor timpului, ca într-o cuvântare: „Și ce voi mai zice? Căci nu mi-ar ajunge vremea, dacă aș vrea să vorbesc de Ghedeon, de Barac etc. de Samson, de Ieftaie, de David, de Samuel și de prooroci!”). Asemenea figuri de stil apar în cuvântările antice, în discursurile de celebrare a eroilor. Astfel, în dialogul *Menexenos* al lui Platon, scris puțin după 387 îH, și care constă în mare din citarea și comentarea unui discurs funerar al Aspasiei, soția lui Pericle, aceasta se lansează într-o înșiruire de eroi din trecut, foarte asemănătoare cu lista din Evrei 11, și seria exemplelor înălțătoare este limitată de o expresie asemănătoare cu cea din Evrei 11:32: „Timpul e prea scurt pentru ca să istorisim așa cum se cuvine cum au năvălit cu război asupra țării noastre Eumolpos și Amazoanele și cei dinaintea lor etc.”³

Genul de predică folosit este identificat drept *omilie parenetică*, un gen folosit des în sinagogă, compus din secțiuni de încurajare puternică și secțiuni de avertizări severe, de judecată (stilul acesta este folosit și de Isus, de exemplu, în predica de pe munte, Mt. 5-7, precum și de Iacov, 2 Petru și Iuda; chiar și de Pavel, cf. Fapte 13:15-41).

---

³ Platon, *Menexenos*, 239b. Cf. și *idem*, 244d. „Mai trebuie oare să ne întindem cu vorba? De-aș povesti ce-a urmat, n-aș spune doar lucruri întâmplare demult, altor oameni...” (Platon, *Menexenos*, ed. bilingvă; N. Ș. Tanașoca (trad., introd., note); (București: Teora Universitas, 2000), 31, 43).

În particular, predica lui Pavel din Antiohia Pisidiei, din Fapte 13:15-41, este un bun exemplu al acestui tip de cuvântare, în care se observă trei părți majore: a) partea cu citate biblice ca fundament, b) partea cu exemple luate din viață (prezent sau trecut) care pregătește aplicațiile, și c) sfaturile finale.

Autorul nu pare străin de regulile retoricii greco-romane așa cum le-au recunoscut și predat Aristotel, Quintilian, Cicero, Demetrius (cf. Aristotel, *Retorica* 1.2.1355b). Din acest punct de vedere, Evrei ia forma unui *discurs deliberativ*, pentru că încearcă să convingă și să atragă cititorii spre o anumită decizie (cf. Quintilian, *Inst. Orat.* 3.8.6). Epistola are un *proemium* (prolog, 1:1-4), o secțiune de *narratio* (prezentare context, 1:5-2:16),⁴ urmat de *propositio* (enunțarea temei, 2:17-18), *argumentatio* cu *probatio* și *refutatio* (discutarea dovezilor *pro* și *contra*, 3:1-12:29), *peroratio* (concluzii, sfaturi finale: 13:1-21) și *postscriptum* (13:22-25).

Se poate observa, apoi, un anumit mecanism retoric, o structură formală care se repetă în epistolă în secțiunile ei majore (repetând, într-un fel, modelul din Fapte 13): Evrei 3:1-4:16; 8:1-10:18; 12:1-13). Structura conține o introducere (Evr. 3:1-6; 8:1-6; 12:1-3), o secțiune cu citate din VT (Evr. 3:7-11; 8:7-13; 12:4-6), o expunere tematică (Evr. 3:12-4:13; 9:1-10:18; 12:7-11) și aplicații finale (Evr. 4:14-16; 10:19-21; 12:12-13).⁵

Scrisoarea este planificată atent cu numeroase porțiuni de tip *partitio* (anunțare prealabilă a ideilor de discutat) și rezumate finale bine punctate (*conclusio*), cu alternări de stil expositiv și parenetic, cu repetări de cuvinte cheie, cu tranziții

---

⁴ Acest *narratio* este ambiguu, totuși. Secțiunea poate face parte, la fel de bine, și din argumentul propriu-zis al scrisorii, cel privitor la superioritatea lui Isus. Dacă este *narratio* atunci este așa într-un mod destul de evaziv, indirect, și numai câteva versete indică contextul scrierii epistolei: 2:1-4.

⁵ Cf. W.L. Lane, „Hebrews”, în R.P. Martin și P.H. Davids, *Dictionary of the later New Testament and its developments*, Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2000 (c.1997), electronic edition.

atente între teme. De exemplu, în Evrei 3:1-3 se face o astfel de anunțare de subiect în care se vorbește despre rolul special al lui Isus, în poporul său, în casa lui Dumnezeu, Tatăl său, un rol de fiu și de mare preot, în comparație cu rolul de slujitor al lui Moise. Se observă, apoi, în 4:14-15, 7:26-28 cum se trag concluziile și cum acestea sunt repetate în 8:1-2 (*cf.* 9:24-28), într-o manieră foarte clară, ca să nu scape nimeni ideea principală. În alt exemplu, Evrei 2:17 anunță că Isus este credincios și milostiv, ca mare preot, și apoi autorul arată că într-adevăr el este credincios (3:1-4:13) și milostiv (4:14-5:10). Autorul știe să aglomereze termeni specifici în secțiunile alese, de exemplu, enunță de unsprezece ori termenul înger în 1:5-2:6, unde vorbește despre superioritatea lui Isus (și amintește cuvântul doar de două ori după aceea).⁶

Dacă materialul din epistolă a fost mai întâi predicat, aceste detalii arată priceperea retorică, de vorbitor talentat, a predicatorului. Unii comentatori cred că și pluralul inclusiv, ca și imperativele, ar reprezenta tot figuri de stil, metode de mimare a oralității în dorința de a crea o atmosferă mai apropiată, de participare, de a comunica prezență și comuniune între autor și destinatar. Nu are sens însă ca autorul să-și imagineze o cuvântare și să o mimeze pentru efecte dramatice, cât mai ales se pare că mesajul a fost, într-adevăr, predicat la început, și, ca mărturie a eficienței sale, el a fost spus mai departe în formă poate mai îngrijită, dar păstrând cât mai multe din caracteristicile de succes ale contextului inițial.

Scrierea este, deci, un hibrid din punct de vedere literar. Are forma îngrijită a unei meditații, dar este comunicată cu puterea unei cuvântări (discurs retoric), și, în final, cuvântarea este popularizată sub forma unei epistole bine alcătuite.

Autor și autenticitate

Pentru cititorul contemporan scrisoarea este anonimă, dar unii din părinții Bisericii din primele două secole, de exemplu

---

⁶ Cf. W.L. Lane, în articolul citat.

Clement din Alexandria (sec. 2-3), susțineau că Pavel a scris epistola în evreiește, iar Luca a tradus-o în grecește.⁷ Origen, succesorul lui Clement, nu mai era atât de sigur și este citat, adesea, cu observația sa sinceră „cine a scris epistola, [doar] Domnul știe”. În general, părinții Bisericii răsăritene au atribuit scrisoarea lui Pavel. Astfel, Clement, Pantaenus și Origen (sec. 2, Eusebius, *Istoria Bisericii* 6.14.1–4; 6.25.11–14) notează prezența epistolei către evrei într-o culegere de epistole Pauline.

Părinții Bisericii apusene au avut, însă, păreri mai variate. De exemplu, Tertulian, un teolog din Cartagina (sec. 2-3), a sugerat că Barnaba ar putea fi autorul epistolei, deoarece el era numit „fiul mângâierii”, iar epistola este o scrisoare de încurajare (Fapte 4:36, Evr. 13:22).⁸ Ceva asemănător indică și Ieronim (*Viețile Bărbaților Iluștri*, 5; Ep. 53.8; 129.3). Unii autori moderni, cum sunt H.A. Kent și D.B. Wallace găsesc un număr mare de motive care îl indică pe Barnaba ca posibil autor (el era un bun învățător, era levit și cunoștea bine sistemul jertfelor, era prieten al lui Pavel – și teologia lor avea

---

⁷ Luca este un scriitor foarte bun, priceput în prezentarea de argumente și cuvântări (vezi predicile lui Petru și Pavel din Faptele Apostolilor). De asemenea, el era un autor atent la stil și mare amator de prologuri reușite, savante, așa cum se poate vedea din Luca-Fapte. De fapt, în NT doi sunt autorii pricepuți în prologuri: unul este Ioan, celălalt Luca. Epistola lui 1 Clement (aprox. 94), dovedește o bună cunoaștere a epistolei către evrei, cf. 1 Clem. 9.3-4 [cf. Evr. 11:5–7]; 12.1-3 [cf. Evr. 11:31]; 17.1 [cf. Evr. 11:37]; 19.2 [cf. Evr. 12:1]; 21.9 [cf. Evr. 4:12]; 27.2 [cf. Evr. 6:18]; 36.1-6 [cf. Evr. 1:3–13 ; 2:17–18 ; 4:15–16]; 43.1 [cf. Evr. 3:2–5]). Părerea că Pavel este autorul epistolei are și azi susținători, de exemplu S. C. Voulgaris, „Hebrews: Paul’s Fifth Epistle From Prison”, *The Greek Orthodox Theological Review* 44 (1999) 199–206.

⁸ Barnaba era un învățător bun; el a fost prezbiter (pastor) senior în Biserica din Antiohia, și, ca levit (era din neam preoțesc), știa bine înțelesul jertfelor de la templu și dimensiunile slujbei marilor preoți, ceea ce se potrivește bine cu discuția detaliată din Evrei.

multe în comun, îl cunoștea pe Timotei, era acceptat de iudei poate într-un grad mai mare decât era Pavel etc.).⁹

În secolul 4, sub influența părinților răsăriteni, apare o tendință mai conciliatorie, Hilary din Poitiers (*Despre Trinitate*, 4.11) și mai târziu, Augustin (*Despre Doctrina Creștină*, 2.8; *Cetatea lui Dumnezeu*, 16.22) vor agreea cu includerea epistolei în colecția paulină, ca a 14-a epistolă a lui Pavel.

Stilul elaborat, atent, și limba aleasă a condus pe alți teologi, mai târziu, la diverse alte ipoteze: de exemplu, că autorul ar fi putut fi Apolo din Alexandria (pastor în Corint și învățător elocvent, bună cunoștință a lui Pavel),¹⁰ sau că bogăția citatelor din VT (Psalmi, Pentateuh) și referințele la templu, l-ar indica pe Luca (cf. Fapte 7) – ori, desigur, pe Pavel (deși Pavel nu pune un accent asemănător pe prezentarea jertfelor și pe argumentul că Isus este Marele Preot; argumentele în favoarea legământului nou și a superiorității lui Isus față de Moise seamănă foarte mult cu teologia lui Pavel, de exemplu, cu ideile din Galateni;¹¹ de asemenea, tot paulină pare și împărțirea scrisorii într-o secțiune teologică 1-10 și una practică, 11-13). Alții îi propun ca posibili autori pe Silvan, Acuila – sau chiar Priscila (care fiind femeie, și-ar fi ascuns identitatea), pe evanghelistul Filip, sau pe alții.

Oricine ar fi fost autorul, el face parte din cercul cunoștințelor lui Pavel (îl cunoaște bine pe Timotei, cf. Evr. 13.23), scrie într-o greacă educată și reprezintă o generație secundară de creștini, care nu l-au însoțit pe Domnul și nu l-au auzit în persoană (Evr. 2:3-4) și care se raportează cu respect

---

⁹ Cf. H. A. Kent, *The Epistle to the Hebrews: A Commentary*, Grand Rapids, MI: Baker, 1972, 19-21.

¹⁰ Apolo este descris ca un om iscusit în vorbire (Fapte 18:24), ceea ce denota un om învățat în retorică, în vremea aceea (nivelul scrierii este apropiat de cel al lui Philo din Alexandria).

¹¹ B. Witherington, III, „The Influence of Galatians on Hebrews”, *New Testament Studies* 37 (1991) 146-52. Influența epistolei Galateni asupra celei către evrei îl poate indica și pe Pavel drept autor, dar și pe Barnaba.

la conducătorii deja existenți (cf. Evr. 13:17, „Ascultați de mai marii voștri și fiți-le supuși, căci ei priveghează asupra sufletelor voastre, ca unii care au să dea socoteală de ele”, cf. și Evr. 13:7).

Detaliile epistolei ni-l recomandă pe autor ca pe o persoană educată, bun cunoscător al regulilor retoricii, care știe să structureze o scrisoare sau o predică, fiind capabil de introduceri strălucite, de rezumate excelente și de ilustrații impresionante (cf. Evr. 1:1-4, Evr. 11 etc.). El este un bun teolog, bun cunoscător al VT și al închinării la templu și are autoritate morală ca să îndemne și să mustre. El își trece numele sub tăcere, în text (din anumite motive cunoscute de apropiați și de cei dintâi destinatari) și rămâne pentru noi anonim, în timp ce era binecunoscut destinatarilor inițiali.

Datare și destinatari

Scrisoarea este scrisă în a doua generație de creștini, spre sfârșitul secolului 1 (o generație care poate să îl includă și pe Pavel, *in extremis*, pentru că nici el nu face parte dintre cei 12 apostoli din Ierusalim și nu a fost martor la viața pământească a lui Isus, iar pe vremea când murea Ștefan, el era descris drept „tânăr”). Dacă 1 Clement este datată în jurul anului 96, și citează din Evrei, atunci, înseamnă că aceasta a fost scrisă mai devreme.

În epistolă apar elemente legate de teologia persecuției și de îndemnuri la curaj și încredere în Dumnezeu (cf. Evr. 12). Unii au sugerat că ar putea fi vorba de persecuția din timpul lui Nero sau Domițian, și atunci scrisoarea ar putea fi datată în perioada 80-90. Totuși, în contextul presiunilor exercitate de iudei asupra credincioșilor ca să se întoarcă la iudaism, autorul se folosește de un argument care îl compară pe Isus cu jertfele de la templu și lasă să se înțeleagă că încă se aduceau jertfe la templu. Cum templul a fost distrus de abia în anul 70, rezultă că epistola este scrisă înainte de această dată (altminteri, ar fi fost extrem de benefic pentru argumentul scrisorii să se

amintească faptul că Dumnezeu i-a pedepsit pe iudei și a întrerupt seria de jertfe de la templu, care a și fost nimicit).

Destinatarii sunt creștini evrei, care sufereau persecuția din partea iudeilor și erau sub presiunea de a renunța la Hristos și a se întoarce la iudaism. Ei pot fi localizați fie în Palestina (Ierusalim) sau Alexandria, fie, cum argumentează unii, în Roma (dacă se interpretează Evr. 13:24 drept o salutare dată de autor, situat în altă cetate, pentru cei din Roma). Dacă autorul este Pavel, atunci el poate scrie el însuși din Roma, la scurt timp după eliberarea din prima întemnițare, sau cu puțin timp înainte de eliberare.

Situația în care se găsesc acești destinatari este mai dificilă decât cea a destinatarilor epistolei către Galateni. În Galateni, credincioșii erau sub presiune să accepte și Legea și pe Hristos, crezând că pot să le păstreze pe amândouă. Aici, în Epistola către evrei, este vorba despre credincioși creștini dintre evrei, oboșiți de persecuții și de presiunea învățaturii iudaice, de argumentele evreilor sub Lege și de presiunile lor sociale și economice, și ajunseseră gata să-l părăsească pe Hristos și să se întoarcă definitiv la Lege.

De la ei se aștepta să ajungă la nivelul unor învățători în Hristos (erau creștini de o bună bucată de vreme), dar surprinzător, ei dovedesc că nu pot discuta subiecte mai avansate ci au nevoie să se refere din nou, la abc-ul credinței creștine (Evr. 5:12-14).

Autorul epistolei îi solicită să exploreze, totuși, învățăturile mai dificile decât botezul și punerea mâinilor etc. El îi conduce printr-o demonstrație complicată ca să înțeleagă supremația lui Hristos în comparație cu legământul Legii și tot ce însemna acest legământ (jertfe, preoți, reguli, promisiuni).

Se pot aduna și alte detalii cu privire la destinatari: ei erau creștini evrei de tip urban (se adunau probabil într-o Biserică de tip casă), trăiau într-un mediu evreiesc elenist (cunoșteau bine închinarea de la templul din Ierusalim dar erau obișnuiți și cu filosofia grecească), unii dintre ei începuseră să nu mai frecventeze adunarea din cauza presiunilor religioase și sociale, erau oboșiți sufletește, se temeau să plătească prețul

suferinței, al greutăților și posibil, al martirajului, aveau nelămuriri teologice (nu înțelegeau de ce Dumnezeu permite să treacă prin încercări, sau cum se poate ca Isus să fie mai mare ca Moise, ori ca Aaron, ori ca leviții etc.). Dincolo de această problematică evreiască, existau între ei și problemele obișnuite ale oricărui creștin din imperiul roman: ispitele privitoare la imoralitate, la o viață în care economicul trece pe planul întâi și Hristos pe al doilea (Evr. 13:3-6).

Structura Epistolei către evrei

Din punct de vedere structural scrisoarea pare să respecte împărțirea clasică a unei epistole sau a unui discurs:

- proemium* (prolog, scurt rezumat, 1:1–4)
- narratio* (prezentare indirectă a contextului, 1:5–2:16)¹²
- propositio* (enunțarea temei, 2:17–18)
- probatio* (dovezi pro și contra, 3:1–12:29)
- peroratio* (concluzii, 13:1–21)
- conclusio, postscriptum* (13:22–25)

Studiile structurale indică și un anumit paralelism intern, chiastic:

Introducere (1:1-4)

A. Isus în comparație cu îngerii și veșnicia (1:5--2:18, eschatologie)

B. Isus este marele preot (3:1--5:10, eclesiologie)

C. Isus este jertfa cea bună și adevăratul Mare Preot (5:11--10:39, jertfă)

B'. Nevoia de credință și răbdare în încercări (11:1--12:13, eclesiologie)

A'. Sfințenia acum și promisiunea moștenirii viitoare (12:14--13:19, eschatologie)

---

¹² Așa cum s-a mai spus, acest *narratio* și acest *propositio* (1:5-2:18) pot ușor fi incluse în partea de argument a scrisorii (*probatio*).

Concluzie (13:20-25).¹³

Pe ansamblu se văd trei argumente principale (primele două formează așa-zisa parte teologică a epistolei, cel de al treilea reprezintă partea parenetică, de sfătuire):¹⁴

Introducere (1:1–4)

Argumentul 1, Isus este superior îngerilor și conducătorilor din vechiul legământ (Moise, Iosua, profeții, 1:5–4:13)

Argumentul 2, Isus este adevăratul mare preot (4:14–10:18), fiind mai mare decât Aaron și Levi.

Argumentul 3, Isus este cel ce ne conduce la viață de sfințenie și credință. îndemn la o viață de credință și sfințenie, de perseverență în persecuții (10:19–13:19)

Concluzie (13:20–21)

Încheiere (13:22–25)

Această structură retorică, așa cum s-a amintit, respectă succesiunea clasică a argumentului într-o cuvântare de succes, îmbinând argumentul deliberativ (care convinge cu privire la o idee nouă) și cel epideictic (care adâncește convingerea cu privire la ideile deja acceptate), demonstrația și îndemnul.

Din punct de vedere al conținutului, se poate face și o împărțire care ține cont de cele două părți ale epistolei:

- I. Partea teologică: 1:1-10:18,
- II. Partea parenetică, 10:19-13:17

---

¹³ A. Vanhoye, *Structure and Message of the Epistle to the Hebrews*, Rome: Pontifical Biblical Institute, 1989.

¹⁴ W. Lane, *Hebrews*, DLNTD.

Se poate observa că îndemnurile iau și forma unor avertizări intercalate în argumentul teologic:¹⁵

I. Partea teologică: teologia superiorității lui Hristos (1:1-10:18)

A. Hristos e superior profetilor (1:1-4)

1. El este revelat profetilor (1:1)
2. Dumnezeu se arată în Fiul (1:2-4)

B. Hristos e superior îngerilor (1:5-2:18)

1. Dovezi din VT (1:5-14)

Avertizarea 1: nu fiți nepăsători față de o mântuire așa de mare (2:1-4)

2. Dovezi din întruparea Sa (2:5-18)

- a. Ca Fiul e superior îngerilor (2:5-9)
- b. Suferința e necesară perfecțiunii (2:10-18)

C. Hristos e superior lui Moise (3:1-4:13)

1. Amândoi sunt slujitori credincioși, dar există o diferență (3:1-2)
2. Constructorul și clădirea (3:3-4)
3. Fiul și slujitorul (3:5-6a)

Avertizarea 2: nu fiți necredincioși, nu vă împietriți inimile (3:7-4:13)

- a. Israel în pustie (3:6b-11)
- b. avertizare contra necredinței (3:124:2)
- c. avertizare despre respingerea odihnei divine (4:3-13)

D. Hristos e superior lui Aaron (4:14-7:28)

1. Isus este un Mare preot milos (4:14-16)

---

¹⁵ Schema de față reprezintă o prelucrare a unei scheme alcătuite de D.B. Wallace.

2. Explicarea preoției lui Aaron (5:1-5)
3. Explicarea preoției lui Hristos (5:6-10)

Avertizarea 3: aduceți rodul
așteptat, fiți maturi (5:11-6:8)

4. Promisiunile lui Dumnezeu (6:9-20)
5. Preoția lui Melchisedec (7:1-28)
  - a. Mai mare decât Avraam (7:1-10)
  - b. Mai mare decât Levi (7:11-28)

E. Hristos este superior legământului Legii
(8:1-10:18)

1. Introducere (8:1-6)
2. Legământul lui este mai bun (8:7-13)
  - a. Legământul vechi este depășit (8:7-9)
  - b. Legământul nou este valid (8:10-13)
3. Templul ceresc este mai bun (9:1-12)
  - a. Templul pământesc e imperfect (9:1-10)
  - b. Templul ceresc este mai bun (9:11-12)
4. Jertfa lui Isus este mai bună (9:13-10:18)
  - a. Necesitatea sângelui jertfei (9:13-22)
  - b. Curățirea templului ceresc (9:23-28)
  - c. Efectul etern al jertfei lui Isus (10:1-18)

II. Partea parenetică: implicațiile superiorității lui Hristos
(10:19-13:17)

A. Îndemn la participare la noul altar, la slujba nouă a lui
Isus (10:19-31)

1. Apropiati-vă prin credință (10:19-22)
2. Țineți-vă de nădejdea aceasta (10:23)
3. Îndemnați-vă în dragoste (10:24-25)

Avertizarea 4: Feriți-vă de neascultare, căci
răzbunarea este a Domnului (10:26-31)

B. Îndemn să îndurăm persecuția (10:32-39)

C. Invitația la urmarea exemplului marilor eroi ai credinței,
(11:1-40)

1. Descrierea credinței (11:1-3)
2. Credința, de la Abel la Noe (11:4-7)
3. Credința patriarhilor (11:8-22)
4. Credința lui Moise (11:23-29)
5. Credința celor după Moise (11:30-40)

D. Îndemn să accepte educarea, disciplinarea din mâna lui Dumnezeu (12:1-29)

1. Hristos a acceptat disciplinarea, suferința (12:1-4)
2. Disciplinarea confirmă că suntem fii (12:5-11)
3. Disciplinarea e necesară pentru sfințire (12:12-17)

Avertizarea 5: Ascultați de Dumnezeu (12:15, 18-29)

- a. Munții Sinai și Sion (12:18-24)
- b. Sfințenia lui Dumnezeu (12:25-29)

E. Îndemn la o trăire creștină înaltă (13:1-17)

1. Dragoste între credincioși (13:1-6)
2. Respect pentru lideri (13:7-17)
  - a. Imitați credința conducătorilor (13:7-8)
  - b. Împotriviți-vă ereziilor (13:9-15)
  - c. Aveți grijă de conducători (13:16)
  - d. Ascultați de conducători (13:17)

III. Învățăături finale, salutări (*peroratio, salutatio*, 13:18-25)

- A. Cerere pentru rugăciune (13:18-19)
- B. Rugăciune pentru cititori (13:20-21)
- C. Îndemn final (13:22)
- D. Eliberarea lui Timotei (13:23)
- E. Salutări finale, binecuvântare (13:24-25)

Alternanța de tip AB, de texte bazate pe doctrină (A) și de pasaje cu îndemnuri (B), specifică epistolei către evrei, se poate observa și mai bine în tabelul următor:¹⁶

Pasaj	Doctrină	Pareneză
1:1-4	Introducere: Revelația supremă este Fiul lui Dzeu	
1:5-14	Fiul lui Dzeu este superior îngerilor	
2:1-4	<i>Partitio</i> : rezumatul predicii, îndemnuri	<i>Partitio</i> : rezumatul predicii, îndemnuri
2:5-18	Isus a fost temporar mai pe jos decât îngerii, supus morții, ca și oamenii	
3 :1-6	Isus este superior lui Moise	
3:7-4:11		Îndemnuri la credință și ascultare (3:7-19), la intrarea în odihna credinței (4:1-11, sabat spiritual)
4:12-5:10	Cuvântul lui Dumnezeu. Isus este Fiul și Unicul Mare Preot (introducere)	
5:11-6:20		Avertizări contra leneviei (5 :11-6 :3), apostaziei (6 :4-8), încurajări la credință în promisiunile lui

¹⁶ A. H. Trotter, Jr., *Interpreting the Epistle to the Hebrews, Guide to NT Exegesis*, Grand Rapids, MI: Baker, 1997, 93-94. Folosită și de Lane, *Hebrews*, vol. 1, xcvi-xcvii, cf. G.H. Guthrie, *The Structure of Hebrews. A Text-Linguistic Analysis*, NovT.Sup 73, Leiden, E.J. Brill, 1994, 144.

		Dumnezeu (6:9-20).
7:1-10:18	Isus este marele preot : după modelul lui Melchisedec, nu al lui Levi, preot al realităților cerești, preot și jertfă concomitent, mijlocitor al unui legământ mai bun – într-un templu mai bun, ceresc.	
10 :19- 12 :3		Îndemnuri la perseverență, la credință, la ascultare, împotriva apostaziei, să urmeze modelul înaintașilor
12 :4-13	Înțelesul disciplinării, al pedepsei divine	
12 :14-17		Chemare la ascultare
12 :18-29	Rezumatul prediciei	Rezumatul prediciei
13 :1-19		Îndemnuri la credincioșie
13:20-25	Încheiere, salutări	

Așa cum se poate observa, în dezvoltarea argumentului un rol important îl au citatele din VT, ceea ce susține ideea că epistola este adresată unor evrei, care puteau aprecia aceste citate.

Poziția / serie de citate	Text VT	Evrei	Pareneză asociată
Introducere			

Seria întâi, 1:1-2:4			2:1-4
„Tu ești Fiul meu...”	Ps. 2:7	1:5	
„Eu îi voi fi tată...”	Ps. 89:26-27	1:5	
„Toți îngerii să i se închine!”	Ps. 97:7	1:6	
„Din vânturi face îngeri...”	Ps. 104:4	1:7	
„Scaunul tău de domnie...”	Ps. 45:6-7	1:8	
„La început, Tu ai întemeiat pământul...”	Ps. 102:25	1:10	
„Șezi la dreapta mea...”	Ps. 101:1	1:13	
Seria a doua, 2:5-18			
„Ce este omul,... Tu l-ai încoronat mai presus de toți”	Ps. 8	2:6-8	
„Voi vesti Numele Tău fraților mei...”	Ps. 22:22, 25; 18:2	2:12	
„Îmi voi pune încrederea în El”	Isa. 8:17-18		
„Iată-mă, eu și copiii...”	Isa. 8:17-18	2:13	
Seria a treia, 3:1-4:13			
„...câtă vreme se zice astăzi”	Ps. 95	3:7-11	3:1-2,12-14;4:1,11
Seria a patra, 4:14-7:28			

„Tu ești preot în veac, după preoția lui Melchisedec” etc.	Ps. 110	5:6	4:14–16; 5:11–6:12
	Ps. 2:7	5:5	
	Gen. 22:16-17	6:14	
	Gen. 14:20	7:2	
Seria a cincea, 8:1-10:31 „noul Legământ”			
	Ier. 31	8:8–12	10:19–29
	Isa. 54:13	8:11	
	Exo. 24:8	9:20	
	Ps. 40:6, 50:8 etc. Isa 1:1	10:5-9	
	Deut. 32:35	10:30	
Seria a șasea, 10:32-12:2 „prin credință”			
	Hab. 2:3-4	10:37–38	10:32–36; 12:1–2
	Gen. 48:5, 16, 20	11:21	
Seria a șaptea, 12:3-13:19 „nu vă descurajați...”			
	Prov. 3 Iov 5:17 Gen. 28:15 Psa. 27:1 Exod. 29:14	12:5–6 13:5 13:6 13:11	12:3–29 ; 13:1–19
Încheiere,			

13:20–21			
----------	--	--	--

Influențe iudaice și grecești

Epistola reprezintă un exemplu strălucit de operă de tip iudaic elenist, îmbinând atât caracteristici evreiești (predica parenetică, citatele din VT, argumente de tip rabinic), cât și elemente retorice grecești (retorică specifică, elemente de stil, accente filosofice).

Caracteristici iudaice

O mulțime de elemente retorice arată cunoașterea bună a vieții evreiești și a argumentelor iudaice mesianice din perioada celui de al doilea templu: Isus este comparat cu Moise, cu Iosua, cu îngerii, cu Aaron și Levi, cu Melchisedec, cu mărturia lui David în Psalmi și cu istoria din Geneza și Exod; credincioșii sunt comparați cu eroii poporului Israel, cu poporul Israel însuși.

De asemeni, lipsa de rod în viața Bisericii este asemănată cu situația similară din Isaia 5, când Israel, din cauza nerodirii (a neridicării la înălțimea așteptărilor lui Dumnezeu în ce privește sfințenia) este amenințat cu exilul și distrugerea. Legământul prin Isus este comparat cu legământul lui Moise, pe Sinai; restricțiile, avertizările și pedepsele pentru legământul sinaitic sunt comparate cu avertizările privitoare la legământul prin Isus. Argumentul privitor la superioritatea legământului prin Isus face apel la cartea Exod și la întocmirea Cortului închinării care a urmat modelul cortului ceresc văzut de Moise, pe munte.

Un argument interesant, de tip rabinic, este cel prin care se compară preoția lui Isus cu preoția levitică, preoția lui Isus fiind desemnată ca o preoție după modelul lui Melchisedec („după rânduiala lui Melchisedec, *kata ten taxin*; cf. Evrei 5:6, 10, 6:20, 7:11, 17).

Astfel, autorul arată în Evrei 4-7 că Hristos are o preoție care nu doar că este maximă, superioară oricărei preoții, ci depășește în toate privințele sistemul levitic însuși deoarece reprezintă o altă preoție, de tipul lui Melchisedec. Aceasta antedatează preoția levitică – în timp, și îi este superioară – în calitate, căci prin Avraam i se închină lui Melchisedec și Aaron și Levi, și îi dau zeciuală; în al treilea rând, preoția de tip Melchisedec este netransmisibilă. În această privință, deși se conformează preoției de tip Melchisedec, preoția lui Isus pare chiar să o și depășească, deoarece, dacă Melchisedec are o preoție unică, netransmisibilă, continuă (pe toată durata vieții sale; foarte probabil, este vorba despre o preoție pământească, de tip patriarhal-regal, iar Melchisedec poate fi chiar Sem, arhe-patriarhul omenirii la acea dată), Hristos are o preoție unică, netransmisibilă și veșnică, la el fiind vorba despre o preoție cerească (Hristos este singurul care merge în templul din ceruri, Evrei 4:14; 9:24). Preoția aceasta a lui Hristos este de un tip aparte și prin lipsa ei de păcat, prin caracterul combinat al slujirii (Isus este mare preot și tot el este și jertfa), prin identitatea divină și întrupată a lui Isus – ca Fiu al lui Dumnezeu, prin surclasarea oricărei alte persoane și slujiri preoțești reprezentative în omenire.¹⁷

Toate aceste elemente ancorează bine argumentul epistolei în gândirea iudaică, în scriptura Vechiului Testament.

Caracteristici eleniste

În același timp, există și elemente de tip greco-roman în argumentul scrisorii, printre care figuri de stil, concepții filosofice, tipuri de discurs etc.

---

¹⁷ Desigur, cealaltă interpretare posibilă este că preoția lui Melchisedec nu constituie doar modelul preoției lui Isus, ci este chiar preoția lui Isus, căci, în această ipoteză, Melchisedec ar fi putut fi o teofanie, o arătare a Fiului înainte de întrupare. De fapt, n-ar fi fost singura ocazie, deoarece Dumnezeu s-a mai arătat lui Avraam, cf. Gen. 18:1-33. Iar când Dumnezeu se arată în formă umană, el o face prin persoana și chipul lui Hristos.

Lista de eroi din capitolul 11 reprezintă, astfel, un exemplu de discurs care face apel la gloria strămoșilor pentru a-i încuraja pe contemporani, o figură de stil folosită des în discursurile funerare sau patriotice grecești (cf. discursul Aspasiei, în Platon, *Menexenos*).

Contrastul dintre cortul ceresc și cortul pământesc (ceea ce implică antiteza templu ceresc – templu pământesc) indică nu doar o referință din Exod, ci reprezintă și un mod de gândire neoplatonic. Astfel, atunci când autorul argumentează despre superioritatea lui Isus ca mare preot subliniind că Isus slujește în templul sau cortul ceresc, ideal, nefăcut de mâini omenești, spre deosebire de preoții leviți care slujesc în templul sau cortul pământesc copiat, pe Sinai, după modelul celui ceresc, el este ușor de înțeles pentru un cititor elenist educat. În mod tradițional, se știe că diferența între *ideai*, modelele cerești divine – ideile, și *mimematai*, replicile lor pământești, este un element specific filosofiei lui Platon. În continuarea acestui argument, și jertfa lui Isus este mai bună decât jertfele de la templu, pentru că este adusă în ceruri, într-un templu care nu este din creația aceasta și care nu este făcut de oameni. Diferența de valoare este exprimată și prin diferența de statut: Isus aduce o singură jertfă, o dată pentru totdeauna, și este mare preot în veci (preoții leviți sunt preoți pe durate limitate, până la moarte și aduc jertfe pentru păcate în fiecare an).

Limba greacă în care este scrisă epistola este foarte îngrijită, stilată.

Teme și teste

1. Prezentați felul în care este dezvoltată tema superiorității lui Isus față de personajele reprezentative în funcționarea vechiului legământ (îngeri, Moise, Aron, Iosua, Avraam; tipuri de argumentare, substanța argumentului).
2. Identificați punctele de reper teologic și harta subiectelor și retoricii din Evrei (de exemplu: 8.1,

„punctul cel mai însemnat”; 5.11, conexiune: „multe de spus”, „încă”; alți conectori logici).

3. Identificați și discutați argumentele de tip midraș și figurile de stil biblice în Evrei 6 și Evrei 10.
4. Prezentați argumentul despre odihna de sabat (Isus, Iosua și ziua de odihnă).
5. Prezentați paralela între Isus, Moise și „casa lui Dumnezeu”. În ce fel este afirmată superioritatea lui Isus?
6. Discutați paralela între preoția lui Melchisedec și cea a lui Isus, precum și dintre preoția lui Isus și preoția lui Levi (Evrei 4-7).
7. Prezentați tipurile de idei neoplatonice care au ecouri în Epistola către evrei.
8. Prezentați paralelele teologice și stilistice dintre gândirea ioanină și Epistola către evrei.
9. Care este contextul sfătuirii creștinilor să iasă „în afara cetății”, 14.10-13).
10. Prezentați tema disciplinării (*paideia*) credinciosului de către Dumnezeu (Evrei 12).
11. Discutați imaginile sportive despre viața creștină, în parabola stadionului din Evrei 12 (comparați cu metaforele sportive și viața creștină în scrisorile pauline).

Bibliografie generală:

- Aland, K. și Aland, B., *The Text of the New Testament: An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Modern Textual Criticism*, E.R. Rhodes (trad), Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1987.
- Aune, D.E., *The New Testament in Its Literary Environment*, Philadelphia, PA: Westminster, 1987.
- Barton, J., și Muddiman, J., *The Oxford Bible Commentary*, London: Oxford University Press, 2001
- Bruce, F.F., *The New Testament Documents: Are They Reliable?* Downer's Grove, IL: IVP, 1972.
- Bruce, F.F., *The Books and the Parchments*, rev. ed., Westwood: Fleming H. Revell, 1978.
- Bunaciu, I. *Istoria Sfintelor Scripturi*, vol. 2, București: Uniunea Comunităților Creștine Baptiste, 1976.
- Carson, D. A.; Moo, D. J., și Morris, L., *An Introduction to the New Testament*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1992.
- Childs, B.S., *The New Testament as Canon: An Introduction*, London: SCM, 1984.
- Charpentier, É., *Să citim Noul Testament*, C. Cărăbaș-Olaru (trad), București: Arhiepiscopia RC București, 1999.
- Charpentier, É., *Să citim Vechiul Testament*, P. Iosif (trad), București: Arhiepiscopia RC-București, 1998.
- Cohen, A., *Talmudul*, C. Litman (trad), București: Hasefer, 1999.
- Constantinescu, G., *Marginalii la Talmud*, Cluj-Napoca: Dacia, 1999.
- Comisia Biblică Pontificală, *Interpretarea Bibliei în Biserică* (cuv. înainte, Joseph cardinal Ratzinger), București: Arhiepiscopia RC București, 1995.
- Culianu, I.P., *Arborele Gnozei. Mitologia gnostică de la creștinismul timpuriu la nihilismul modern*, C. Popescu (trad.), București: Nemira, 1998.

- Dormeyer, D. *The New Testament Among the Writings of Antiquity*, Sheffield: Sheffield AP, 1998.
- Elwell, W.A. (ed), *Evangelical Commentary on the Bible*, Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1996, c. 1989
- Fuller, R.H. *A Critical Introduction to the New Testament*, London: Duckworth, 1966.
- Geoltrain, P. (ed), *Originile creștinismului*, G. Ciubuc (trad), Iași: Polirom, 2002.
- Grant, Robert M., *A Historical Introduction to the New Testament*, London: Collins, 1971 (1963).
- Guthrie, D., *New Testament Introduction*, Downers Grove, IL: InterVarsity, 1990 (ed. 4).
- Koester, H., *History, Culture, and Religion of the Hellenistic Age*, Philadelphia, PA: Fortress, 1980.
- Kümmel, W.G., *Introduction to the New Testament*, London: SCM, 1975.
- Martin, R.P., *New Testament Foundations*, Exeter: Paternoster, 1994, 2 vols.
- Marshall, I.H., *New Testament Theology. Many Witnesses, One Gospel* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2004);
_____, *A Concise New Testament Theology* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2008),
- Metzger, B.M., *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*, Oxford: Oxford UP, 1992 (1964).
- Moreschini, C.; Norelli, E., *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine* (vol. 1, De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare), H. Stănculescu; G. Suciuc (trad), Iași: Polirom, 2001.
- Moule, C.F.D., *The Birth of the New Testament*, London: Black, 1981 (ed. 3).

- Nicolaescu, N.I., et. al., *Studiul Noului Testament*, București: Institutul biblic și de misiune ortodoxă, 1977 (ed. 2).
- Negoită, A., *Noul Testament și Manuscrisele de la Qumran. Studiu Critic*, București: Stephanus, 1993.
- Petercă, V., *Mesianismul în Biblie*, Iași: Polirom, 2003.
- Richardson, B., *Introducere în Noul Testament*, București: PlusArt, 1997.
- Ryken, L., *Words of Life: A Literary Introduction to the New Testament*, Grand Rapids, MI: Baker, 1987.
- Sescu P. (coord), *Introducere în Sfânta Scriptură*, Iași: Sapiientia, 2001.
- Schlosser, J., *Iisus din Nazaret*, E. Zamfirescu (trad); pref. Z. Petre, București: Corint, 2003.
- Sf. Ieronim, *Despre bărbații iluștri, și alte scrieri*, Dan Negrescu (trad.), București: Paideia, 1997.
- Stein, R.H., *The Synoptic Problem: An Introduction*, Grand Rapids, MI: Baker, 1987.
- Tenney, M.C. *Studiu al Noului Testament*, Oradea: Cartea Creștină, 1986.
- Theissen, G.; Merz, A., *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*, London: SCM Press, 1999 (1998).
- Tofană, S., *Introducere în studiul Noului Testament: Text și Canon, Epoca Noului Testament* (vol. 1), Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1997.
- Thiessen, H.C. *Introduction to the New Testament*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1958.
- Wenham, D.; Walton, S., *Exploring the New Testament. Introducing the Gospels*, vol. 1, London: SPCK, 2001.
- Westcott, B.F., *Elements of the Gospel Harmony* (1851), revizuită ca *Introduction to the Study of the Gospels*, London: Macmillan, 1988 (ed. 7).

Bibliografie epistole generale:

- Achtemeier, P.J., *1 Peter: A Commentary on First Peter*, Minneapolis, MN: Fortress Press, 1996
- Agouridis, S., *Comentariu la Apocalipsă*, Constantin Coman, (trad.), București: Editura Bizantină, 1997
- Alexander, J.H., *Apocalipsa, Verset Cu Verset*, O. S. Cosma (trad.), Sibiu: Editura Agape, 1993
- Aune, D.E., *The New Testament in Its Literary Environment*, Philadelphia, PA: Westminster, 1987
- _____, *Revelation 1-5*, Word Bible Commentary 52A, Dallas, TX: Word, 2002 (1997)
- _____, *Revelation 6-16*, Word Bible Commentary 52B, Nashville, TN: Thomas Nelson, 1998
- _____, *Revelation 17-22*, Word Bible Commentary 52C, Nashville, TN: Thomas Nelson, 1998
- Barton, J., și Muddiman, J., *The Oxford Bible Commentary*, London: Oxford University Press, 2001
- Bauckham, R. *The Theology of the Book of Revelation*, Cambridge: Cambridge UP, 1993
- Beale, G.K., *The Book of Revelation, A Commentary on the Greek Text* (34), Grand Rapids, MI.; Carlisle, Cumbria: W.B. Eerdmans; Paternoster Press, 1999
- Beare, F.W. *The First Epistle of Peter*, ed. 3a, Oxford: Basil Blackwell, 1970
- Best, E. *1 Peter*, NCB, London: Marshall, Morgan & Scott, 1971
- Bigg, C. *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistles of St. Peter and St. Jude*, Edinburgh: T&T Clark, 1902
- Bunaciu I., *Gînduri Exegetice Asupra Cărții Apocalipsa*, București: Uniunea Comunităților Creștine Baptiste din Republica Socialistă România, 1989
- Caird, G.B., *The Revelation of St. John the Divine*, BNTC, London, 1966 (1st ed.; 1984, 2nd ed.; reprint, Hendrickson Publishers, 1993

- Collins, A.Y., *The Apocalypse*, Wilmington, DE: M. Glazier, 1979;
- _____, „Revelation to John”, in *HarperCollins Bible Dictionary*, San Francisco: HarperCollins, 1996 , 930-932
- Creția P., și Bădiliță, C., *Apocalipsa lui Ioan în Tradiția Iudeo-Creștină*, studiu introductiv de C. Bădiliță, București: Humanitas, 1998
- Culpepper, R. A. *The Gospels and Letters of John, Interpreting Biblical Texts*, Nashville, TN: Abingdon Press, 1998
- Dauids, P.H., și Ralph, P.M., *Dictionary of the Later New Testament & Its Development. A Compendium of Biblical Scholarship*, Leicester: Inter-Varsity Press, 1997
- Dauids, P.H. *The Epistle of James: A Commentary on the Greek text*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1982
- Dodd, C.H., *The Johannine Epistles*, London: Hodder (NY: Harper), 1946
- Hellholm, D. (ed), *Apocalypticism in the Ancient Near East and the Hellenistic World*, Tübingen: J.D.C. Mohr, 1983
- Goppelt, L. *A Commentary on 1 Peter*, Grand Rapids, MI: W. B. Eerdmans, 1993
- Grant, Robert M., *A Historical Introduction to the New Testament*, London: Collins, 1971 (1963)
- Harrington, W.J. *Revelation*, Collegeville: Liturgical Press, 1993
- Ieronim, *Despre bărbații iluștri, și alte scrieri*, Dan Negrescu (trad.), București: Paideia, 1997
- Johnson, A.F. *Revelation*, Bible Study Commentary, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1983
- Kent, H.A., *The Epistle to the Hebrews: A Commentary*, Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1972

- Marshall, M., Travis St., și Paul, I., *Exploring the New Testament. The Letters and Revelation*, vol. 2, London: SPCK, 2002
- Martin, R.P., *New Testament Foundations*, Exeter: Paternoster, 1994 , vol 1-2.
- _____, *James*, Word Bible Commentary, vol. 48, Dallas, TX: Word, 2002
- Metzger, B.M., *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*, Oxford: Oxford UP, 1992 (1964)
- Michaels, J. R. *Interpreting the Book of Revelation*, Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1995
- _____, *1 Peter*, Word Bible Commentary 49, Dallas, TX: Word, 2002
- Mihoc, D. *Epistolele Apocalipsei. Introducere, Traducere Și Comentariu*, Sibiu: Teofania, 2003
- Moreschini, C.; Norelli, E., *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine* (vol. 1, De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare), H. Stănculescu; G. Suciuc (trad), Iași: Polirom, 2001
- Moule, C.F.D., *The Birth of the New Testament*, London: Black, 1981 (ed. 3)
- Mounce, R.H. *The Book of Revelation* rev. ed. NICNT, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1999
- Nicolaescu, N.I., et. al., *Studiul Noului Testament*, București: Institutul biblic și de misiune ortodoxă, 1977 (ed. 2)
- Riley, W., *Aventura Spirituală a Apocalipsului. Ce le Spune Duhul Bisericii*, Monica Broșteanu (trad), București: Arhiepiscopia Romană Catholică de București, 2000
- Ryken, L., *Words of Life: A Literary Introduction to the New Testament*, Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1987
- Schüssler-Fiorenza, E. *Invitation to the Book of Revelation*, Garden City, NY: Doubleday, 1981

- Sescu P. (coord), *Introducere în Sfânta Scriptură*, Iași: Sapiientia, 2001
- Selwyn, E.G. *The First Epistle of St. Peter*, London: Macmillan, 1958
- Talbert, Ch.H., *The Apocalypse: A Reading of the Revelation of John*, Louisville, KY: Westminster/John Knox, 1994
- Todoran, S. *Epistola Sfântului Iacov*, Introducere, traducere și comentariu, București: Tipografia Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, 1997
- Trotter, A.H., Jr., *Interpreting the Epistle to the Hebrews*, in *Guide to NT Exegesis*, Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1997
- Tuckett, C.M. *Reading the New Testament. Methods of Interpretation*, London: SPCK, 1990
- Vanhoye, A. *Structure and Message of the Epistle to the Hebrews*, Rome: Pontifical Biblical Institute, 1989
- Voulgaris, Sp. Ch. "Hebrews: Paul's Fifth Epistle From Prison," in *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. 44, 1999 , 199–206
- Wall, R.W. *Revelation*, New International Biblical Commentary, Peabody, MA: Hendrickson, 1993
- Wand, J.W.C. *The General Epistles of St. Peter and St. Jude*, London : Methuen, 1934
- Walvoord, J.F. *Apocalipsa*, T. Verlan și C. Leontiuc (trad), Biblioteca Lucrătorului Creștin, Arad: Multimedia, 2001

Prescurtări folosite pentru jurnale, reviste de specialitate

AJA	The American Journal of Archaeology
Bib	Biblica
BTB	The Biblical Theology Bulletin
CBQ	The Catholic Biblical Quarterly
EstB	Estudios Biblicos
ExpT	The Expository Times
HerKor	Herder-Korrespondenz
HSCP	Harvard Studies in Classical Philology
Int	Interpretation
HTR	The Harvard Theological Review
JAAR	Journal of the American Academy of Religion
JBL	The Journal of Biblical Literature
JCH	The Journal of Higher Criticism
JSNT	The Journal for the Study of the New Testament
JSS	The Journal of Semitic Studies
JR	The Journal of Religion
JTS	The Journal of Theological Studies
LCL	The Loeb Classical Library Series
LumV	LumenVitae
LXX	Septuaginta
Neot	Neotestamentica
NovT	Novum Testamentum
NTS	New Testament Studies
NRT	Nouvelle Revue de Theologie
PerspRelSt	Perspectives of Religious Studies
SBL	Society for Biblical Literature
SE	Studia Evangelica
RB	Revue Biblique
RevExp	Review and Expositor
RSR	Reserches de Science Religieuse
TDNT	Theological Dictionary of the NT
TLZ	Theologische Literaturzeitung
TR	Theologische Revue

TU	Texte und Untersuchungen
TynB	Tyndale Bulletin
TZ	Theologische Zeitschrift
ZNW	Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft
ZTK	Zeitschrift für Theologie und Kirche

